

К. Коберський

Вільне спілчанство

4226

Моосвіт

на рік

ВІЛЬНЕ СПІЛЧАНСТВО
(КООПЕРАЦІЯ)

З образками

НАПИСАВ
Карло Коберський

Ціна 35 гр.

Виходить одна книжка
кожного місяця

1
9
3
5
4.
62

Не забувайте, що тільки добрий товар
має легкий збут і добру ціну.

Тому дбайте як пайбільше про якість
молока та його перетворів
і збільшуйте рентовність

РАЙОНОВИХ МОЛОЧАРЕНЬ МАСЛОСОЮЗУ

доставляючи тільки до них
все лишнє молоко.

Поширюйте видання

САМООСВІТИ

бо тим ширите освіту серед народу.

Передплата на 1935 рік

3 зол. за 12 книжок

коли гроші пришлеться до кінця лютого.

Яким способом без школи здобути повну освіту?

**Треба негайно передплатити видавництво
к н и ж о к**

„САМООСВІТИ”!

„САМООСВІТА” видає вже п'ятий рік наукові книжки по пляну народніх університетів.

Дотепер „САМООСВІТА” видала книжки в такім порядку:

В 1930 році видано такі книжки :

	Ціна
1) Що таке самоосвіта і як до неї братися? Порадник, як самому вчитися. Друге видання.	35 гр
2) Чого земля потребує? Зимовий господарський курс дома	35 "
3) Великий зрив. Нарис історії української революції, ч. I.	40 "
4) Культурна людина. Наука про те, як жити з людьми, в читальні і т. д. Друге видання	40 "
5) Наш світ. Земля, сонце, місяць, планети і зорі; їх вигляд та рухи. Друге видання	45 "
6) Боротьба світів на Україні. Історія україн. революції, ч. II.	40 "
7-8) Тайни природи. Початки хемії. Друге видання.	80 "
9) Історія Галичини в рр. 1918 і 1919. Історія української революції, частина III.	60 "
10) Слово до молодих людей. Друге видання	35 "
11) Чоловік та жінка. Про полове життя та полові хвороби.	60 "
12) Розвиток життя на землі. Наука про те, як розвивалось життя на землі від найнижчих створінь до найвищих	40 ,

В 1931 році появилися такі книжки :

- 13) Опис землі. Як виглядає земля? Наука географії, ч. I. . . 40 "
14-15) Які є народи і держави на землі? Наука географії, ч. II. 70 "
16) Атлас "Самоосвіти" Збірник мап. (Сконфісковано цензурою, а тому цієї книжки нема). Замість цієї книжки видано нову по конфіскації під порядковим числом 21.

17) Причини світової війни. Історія світової війни, ч. I. .	45
18) Криза світового господарства. (Чому тепер є господарська скрута?). Друге видання.	45
19) Як провадилася світова війна? Історія світов. війни, ч. II. .	45
20) Основи життя. Наука про те, з яких малих клітин складається кожне живе тіло. Друге видання.	40
21) Атлас „Самоосвіти“. Збірник мап, статистичних образів і краєвидів. Нове видання по конфіскації	60
22) Про найстарші часи людського життя на землі. Всесвітня історія, частина I.	45
23) Велика Україна в огнях. Історія україн. революції, ч. IV. .	35
24) Царі і люди. Історія революції в Росії, часть I.	50
25) Історія старинного сходу. Всесвітня історія, ч. II.	35

На рік 1932 появились такі книжки :

26) Між двома морями. Історія старинного Вавилону, Жидів і Персів. Світова історія, частина III.	35
27) Як повстає життя? Нарис біології, частина II.	35
28) Як упала царська влада в Росії. Нарис історії революційного руху в Росії, частина II.	35
29) Як дійшли большевики до влади? Історія революції в Росії, частина III.	40
30) Історія землі. Як творилася наша земля? Наука геології	35
31) Країна сонця й радості. Історія старинної Греції. Світова історія, частина IV.	40
32) Людина і машина. (Як збудоване людське тіло та як воно працює?).	35
33-34) Сила п'ястука й сила духа. Велич й упадок старинного Риму. Світова історія, частина V.	70
35) Сила, праця, машина. Наука фізики, частина I.	40
36) Як гасли вогні. Історія української революції, частина V. Доба диктатур	40
7) Під владою двох мечів, Світова історія. ч. VI.	40

В 1933 році вийшли такі книжки :

38) Світ звірів. Зоологія або наука про тварини. Частина I. Як збудоване тіло тварин від найменших до найбільших і як вони до себе подібні	40
39) П'ятьсот літ старої української держави. Історія українського народу, частина I.	45

46
34203
ВИДАВНИЦТВО „САМООСВІТА”
основане при співучасті
УКРАЇНСЬКОГО РОБІТНИЧОГО СОЮЗУ

Відділ суспільно-економічних наук

ч. 62

4226
ВІЛЬНЕ
СПІЛЧАНСТВО
(КООПЕРАЦІЯ)

ШЛЯХ ДО ПІДНЕСЕННЯ НАРОДУ

29(17)
(З образками)

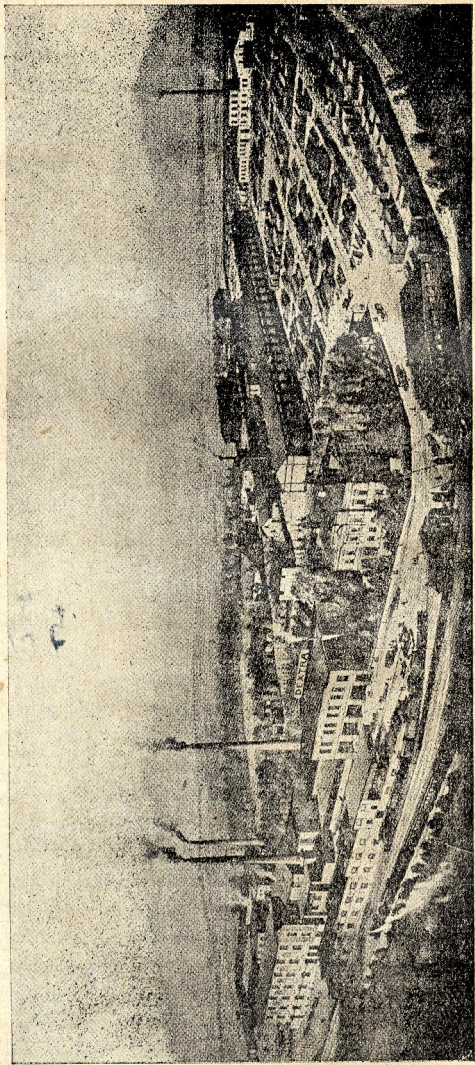
Написав

КАРЛО КОБЕРСЬКИЙ

53753/62
ЦІНА 35 гр.

Л В В

Накладом „САМООСВІТИ“, кооп. з обм. пор.

Що може кооперація: Перед нами величезна селянська кооперативна фабрика для перерібки картоплі на крохмаль, сируп і декстрину. Ця фабрика є в Чехії, коло міста Німецький Брод. Таких і подібних фабрик чеська кооперація побудувала дуже багато.

ВСТУП

Кооперація — це слово, що будить радість і надію в серцях мільйонів пригноблених людей. Для нас Українців це мабуть самотня ділянка, де ще можемо похвалитися деякими здобутками і поступом. Тому кожному буде цікаво довідатися, з чого пішла і до чого змагає велика кооперативна ідея.

Як і чому появилися вільні суспільні організації

Від коли світ світом — сильніший все гнобив слабшого, а хитріший обдурював менше спритного і незорганізованого. Доки селянин був кріпаком, панщизняним рабом, то його використовував пан на своїх ланах, а крім того кожний купець і продавець товарів та продуктів. Коли зняли панщину (в Австрії 1848 р., в Росії р. 1861) селяни думали, що тепер заживуть у гаразді. Але сталося трохи інакше. Вже при самім розділі селянських ґрунтів від двірських — скривдили тяжко мужика, даючи йому кепську землю і відбираючи селянським громадам по більшості право до лісів та пасовищ. За землю і свободу селянин мусів сплачувати довгі десятки літ грошеве відшкодування.

Селянин став злидарем, а до того його випустили в світ страшно темним, забитим і неграмотним. Самотке його місце сходи́н і „освіти“ — поза церквою, це була коршма. Шкіл не було і на селі зачали аж тепер на добре гуляти всякі лих-

варі та посередники. Кривдили мужика й ремісника теж при вимірі податків, гнобили всякими шарварками та розпивали горілкою, що була ще довго двірським монополем.

Але притім всім селянин вже рахувався своїм паном своєї волі — отже й той цілий визиск відбувався ніби цілком легально, згідно з правом! Відомо однак, що право служить тому, хто має силу.

Скінчилася панщина — зачалася найманщина, на ласці в того самого пана, або в лихваря, чи на інших мізерних зарібках. А в новіших часах вже й тих заробітків стала щораз менше, бо з **промисловим капіталізмом** прийшов також його страшний супутник: **безробіття**.

Однак нові часи принесли зі собою не саме тільки лихо. Заведення громадянської свободи було початком до заведення **політичної рівності людей** в державі. В цілій Європі, від часу французької революції стали низші верстви добиватися голосу в управі державою; потім вимагали заведення безплатних шкіл загальних і фахових, свободи науки і всяких товариств та суспільних організацій. Наперед добилися тих прав міщани, а потім, по панщині, вже й селяни. Це був великий здобуток **новочасних демократичних стремлень**.

Цікаве — на що люди домагалися тих прав? А ось чому. Робітники й селяни на Заході побачили, що організація, товариства і спілки скріплюють їх силу в боротьбі з багатими. Вони бачили, як купці і промисловці через організацію помалу вирости в таку силу, що перевищила міць шляхти й вищого духовенства, які мали виключну власть у середніх віках. Капіталісти (торговельні, банкові і фабричні) через свої змови, акційні спілки і картелі — заволоділи в 19. столітті королями, міністрами і навіть республіканськими державами. Отже робітники, а за ними й ремісники та селяни стали й собі гуртуватися у всякі організації.

Коли вже були заведені школи, коли поширилися газети і книжки, то організація приходила людям щораз лекше, бо було між ними щораз більше освічених провідників у громадській роботі.

Для здобуття політичних прав стали засновуватись вільні **політичні** організації, що їх названо **партіями**, для ширення освіти **культурно-просвітні товариства** і приватні курси та школи. Для того, щоби боротись з визиском робітника у фабриці чи на іншій найманій роботі зачали засновувати **професійні союзи** (товариства). А врешті для поборювання лихварів і торговельних посередників, що живуть з визиску, появилися **кооперативні товариства**.

Такі організації, це є **добровільні** об'єднання людей. Їх вільно засновувати лише в тих державах, де є демократичні конституції. Де ще нема або де хвилюю здалено демократичні свободи, там нема й вільних політичних культурних та господарських організацій.

Визиск при перепродажі товарів і продуктів

Коли на мене хтось нападає бажаючи мені заподіяти шкоду, то я обороняюся. Очевидна і зрозуміла річ, що в нинішніх часах мусять братися до оборони всі визискувані і пригноблені.

Від політичного утиску можна оборонятися політичною організацією. Але як боронити себе від господарського (економічного) визиску?

Це залежить від роду кожного визиску. І тому треба нам наперед пізнати головні причини і способи господарського визиску.

Від давних часів існує торгівля; коли хто чого потребує, то удається до **купця**, який має на складі потрібний йому товар і купує його за гроші або за інший товар. Така виміна товару за товар, або товару за гроші дає міняйлеві-купцеві добру

нагоду до визиску або й звичайного обманства. Купуючий (споживач або консумент) майже ніколи не знає, що коштував цей товар самого продавця. Купуючий мусить вірити на слово продавцеві, який звичайно божиться на чому світ стоїть, що він на тім інтересі ще стратний, що він тільки йому по знайомості так тано продає, що це є товар першої сорти і т. д. А тимчасом буває, що це звичайне дрантя, та коштувало воно купця третину або й четвертину тої ціни, яку він заправив і вимантив.

Особливо у нас і далі на Сході, в Азії, торговельні відносини є побудовані на нечуваному **шахрайстві і обмані**. Тут несолідне купецтво ставить ціни вдвоє, часом втриє більші, як на правду хоче взяти за товар. Не треба тому дивуватися, коли покупець тут мусить „торгуватися“ і мусить давати третину або й менше того, що покупець зацінів. Людина з Америки, або з Англії зробила б великі очі, якби на власні очі побачила і почула наші торги, бо там на Заході покупець як скаже ціну, то на правду таку, від якої ніяк не відступить. Там вже завівся звичай сталих цін, головно за прикладом кооперації. А в нас бідний покупець ніколи навіть не знає, на скільки його покупець обманув і натягнув. Идеш на купно, то так наче в ліс між розбійників.

До того страшно поширюється **фальшування товарів**. Фальшують усе, що дасться: масло, молоко, цукор, хліб, матерії, шкіру, гуму, вина, олії, тютюн і т. д. Далі обманюють на мірі і вазі, чи то фальшивими мірами, чи то через спритне недоважування. Мало помагають урядові заборони і кари. Особливо, коли покупець є вже заборжений у купця, то він є цілком в його руках, і мусить приймати все, що йому дають. Якби він показував своє невдоволення, то зараз відчув би гнів купця на своїй особі.

Це є перший рід визиску — **при закупні товарів.**

Але не тільки при закупні товарів визискують покупця-споживача. Не ліпше діється, коли він, вже **яко продуцент, хоче продати якийсь свій продукт.** Як відбувається у нас ще й нині збут селянського збіжжя? Ціла армія скупщиків-посередників живе з того, що переловлює на приміських дорогах селянські підводи, що везуть збіжжя у місто і тут викуповують зерно нижче ринкової ціни. Купці звичайно є у змові, щоби не допускати до завишки цін; це найкраще видно на торговцях, де є згін свиней або худоби. Коли продуцент не зорганізований, то продає за таку ціну, яку йому подиктують скупщики. Яйця, кури, клочча, овочі, мід, сир, шкіри, дерево, ярину і т. д. — скуповують у нас гандлярі, які мають на тім великий заробіток та ховають у свої кишені велику частину тої суми що по правді малаби прийти господареві-продуцентові.

І тут на дорозі між продуцентом а консументом стоять наче рогачки, які побирають з товару гейби мито. Ті рогачки — це є купці-посередники; вони живуть коштом і продуцента і консумента. Живуть з того сотки тисяч посередників і живуть незле, особливо гуртівники.

Це є другий рід визиску — **при збуті товарів.**

Таким то способом дрібний продуцент позбувається свого продукту за мізерну ціну. Але за промисловий виріб, за залізні товари, вугіль, нафту, сіль, шкіряні вироби — споживачі мусять платити солені гроші і то навіть серед кризи, коли ціна селянських продуктів злетіла на третину або й четветину давньої ціни. Всі напевно чули про т. зв. **цінові ножиці.** Це є розхилення між цінами за хліборобські і промислові продукти. Вже перед великою господарською кризою, що зачалася 1929 року, були ці ножиці. За збіжжя, масло чи безроги

одержував селянин значно менше нафти, шкіри чи залізних виробів, як перед війною. А за час цієї кризи цінові ножиці розхилилися ще більше. Особливо прикрі ці ножиці в Польщі. Жито приміром платилося в 1928 році до 35 польських зол. за квінтал, а 1933 році по жнивях ледви 8 до 10 зл, значить кругло одну четвертину того. Але ні залізо ні нафта ні вугіль ні цукор не подешевіли в такій мірі! Ціна заліза і вугля впала ледви на одну десяту частини (10 проц.); дуже маленько подешевіли штучні погної та хліборобські машини, трохи більше шкіра і матерії, але далеко не так, як продукти праці хлібороба. Сіль, тютюн, які є державним монопоєм, не подешевіли зовсім, так само залізниця, почта, тільки алькоголь.

Чому ж це так діється? Причина того нового страшного визиску села лежить в тім, що фабриканти і власники копалень є між собою зорганізовані і змовлені, а ніхто їм в тім не перешкоджує. Такі їх змови називаються **картелі**. Власне ті картелі підбивають ціни промислових продуктів. — Прим. в осени 1933 р., коли впали знову ціни збіжа, картелі: нафтовий, вуглевий і текстильний ще піднесли ціни своїх виробів на глум і на сміх всім споживачам. (Про картелі і цінові ножиці ми написали ширше в книжочці п. з. „Кріза світового господарства“, що вийшла у видавництві „Самоосвіти“).

Кредитова лихва

Не менше кривдячий є також визиск при позичках, що його допускаються різні лихварі, приватні особи та лихварські банки. — Всякому може трапитися, що знайдеться в грошовій потребі і шукає позички (кредиту). Але горе йому, коли він не має до кого вдатися і попаде в руки лихваря. Він тоді буде платити й платити і все буде рахуватися, що капітал стоїть, а він платив тільки

відсотки! Два, три, чотири, навіть більше процентів місячно від ста це звичайне явище при таких лихварських позичках. Коли позичиш корець збіжа на весні, то віддавай в осени два, а до того ще могоричі і всякі дарунки „за вигоду“. При позичках векслевих і гіпотечних приходять тяжкі драчки за блянкети, контракти й інтабуляції, могоричі ручителям, потім векслеві протести і т.д. Така позичка має право зруйнувати позичальника в дуже короткім часі.

Наші приблизні обчислення в часі перед світовою крівою (1927 р.) приводили до висновку, що на самих українських землях, що є під Польщею, українське населення дає зарібку товаровим і кредитовим посередникам в купі кругло 400 мільонів злотих річно. Гарна сума, правда? (гл. книжку „Всі до нас!“ видав Ревіз. Союз Укр. Кооп-в).

Капіталістичний лад

Ми пізнали головні форми визиску людської праці, що виступають на яву при обміні товарів і грошей. До того приходить ще **визиск наємного робітника**. Коли хто не працює на своїм, тільки наймає працю своїх рук або своєї голови другому, то й тут рідко обійдеться без покривдження людини. Звичайно підприємець капіталіст (будь він промисловець чи власник фільварку або якогось бюро) старається заробити на праці своїх робітників. Він не виплачує їм того всього, що вони запрацювали своїм трудом, тільки частину залишає собі, яко свій зиск.

Взагалі, хто має в руках капітал, а в голові сприт і хитрість, — той при капіталістичнім ладі може жити з праці других людей. Якби не той визиск, то не булоби в світі такої різниці між бідними і багатими, як є нині. Капітал помножується процентом і підприємницьким зиском і робить капіталіста ще сильнішим. Ми бачимо, що особливо в промислі і банківництві появляються все більші й більші підприємства, а багатства згромаджуються

все у меншім числі рук. На горі щораз більше блеску й багатства, на долі щораз більше біди. „Гора“ зв'язується між собою змовами і картелями, щоби один одному не робив конкуренції і тим вона сильна. „Низи“ ж не мають ще достаточної організації.

ПРО СУТЬ КООПЕРАЦІЇ

Визиск існував від найдавніших часів, як світ світом, та не завжди в однаковій силі. Були часи, що мужикам на селі жилося навіть незле, поки не робили панщини і не було промислових картелів, а що треба було до життя, то виробляли собі самі вдома. Як почала розвиватися торгівля готовими виробами, то з нею й почався торговельний визиск. Вже у старинних народів була позичкова лихва. У старих жидівських книгах, також у Єгиптян, Вавилонців, Персів, Греків і Римлян є згадки, що уряди мусіли видавати закони, проти лихви.

В середніх віках римська церква довго побоювала всякий процент від позиченого капіталу, поки не уступила перед натиском життя. За ошукування при продажі товарів, за фальшиві міри та ваги і за фальшування товару були в середніх віках установлені жорстокі кари: ломання костей, пиття горячого масла, виривання язика і т. д. Також в нових часах, як знаємо, є передбачені законом кари за торговельні обманства, за підбивання цін і нечесну конкуренцію. Та чи це все дуже помагає? Мало, бо той, що його ошукали, покупець-споживач, рідко коли визнається в тім, як його спритно ошукали, не розуміється на товарах, не знає цін і т. д. А коли є картель і всюди змовлена висока ціна, то споживач-покупець є взагалі безборонний, бо не може порівняти цін. Він тоді цілком виданий на ласку й неласку картеля. Урядові

заборони й карі не дуже помагають проти визиску. До того не забуваймо, що той, що вміє шахрувати, вміє також „помастити“ де треба і звичайно сміється з параграфів та заборон. Хоч закон проти лихви існував в давній Австрії й Росії, хоч є він в Польщі, Румунії, Чехословаччині, то лихва як гуляла так гуляє. Хто в біді, той платить і найвищі ціни та проценти. Він мовчить тай дише, аби в потребі ще раз дістати кредитш.

Для того, щоби напrawdę побороти капіталістичний визиск і лихварство, мусіли бідні люди винаходити інші способи. І такий спосіб винайдено. Це є **кооперативи** (спілки, дружества). Думка тут дуже проста: коли хочемо позбутися товарової лихви, то треба так зробити, щоби обходитися без купця-посередника, а самому бути собі доставцем товарів. Самому бути також тим, що буде відставляти на ринки свій продукт. Коли хочу збутися лихварських процентів від позичок, мушу сам стати своїм банкиром, і так далі.

Але як цього чуда доконати? Певно, що ані я сам, ані ти, ані він поодином не зможемо доконати такої штуки. Однак ми можемо це зробити без великого труду, коли зєднаємося разом, ми всі, що щось закупаємо, щось продаємо, або потребуємо позички. Можуть капіталісти творити свої спілки-картелі, то чому не можуть цього зробити споживачі і дрібні виробники, господарі-продуценти? Бідному, трудовому народові в нинішніх часах стелиться тільки одна дорога до ліпшої господарської долі, а це через саморганізацію, вільне спілчанство та вірну солідарність.

Що значить кооператива і кооперація?

Кожному родові господарського визиску відповідає окремий рід кооперативних організацій. Головна думка, на якій побудовані ці спілки трудових людей — це є думка про гуртовання і спів-

працю. Відси й пішла назва **ко - операція**, бо „операція“ це значить по латинськи праця, труд, а слівце „ко“ означає спільність, гурт. Гуртова праця, або співробітництво — ось що значить **ко-операція**! Коли люди, переняті тою думкою, заснують товариство і пустять в рух підприємство, то це буде „**кооператива**“.

Отже щоби не було неясности у словах, запам'ятаймо собі: кооперація — це є взагалі цілий спілчанський рух цілого народу, а кооператива це є означене **підприємство**, засноване на засадах кооперації, або добровільної співпраці неможливих людей.

Ідея вільного спілчанства така стара як людський рід, тільки що давніші спілки були принагідні і без писаних статутів. Миж знаємо, що здавна й у нас господарі спрягаються кінями, помагають собі толокою при жнивах, сінокосах, ставленню домів і т. д. Наші предки жили „кооперативно“ на Запоріжській Січі та таким же способом чумакували по сіль до Криму. Отже для нашого народу кооперація це старий знайомий і добрий друг.

Ба — навіть між німою твариною — скільки там спілчанського життя! Життя бжіл, муравлів, громади горобців, тічки вовків — це-ж прояви того самого гону до товариства і взаємної помочі. Скрізь проводить думка: „**в єдності сила**“ і „**оден за всіх, всі за одного**“.

Коли появилися у нас кооперативи?

У нас на Україні статутіві кооперативи почали появлятися не так дуже давно. Ще на початку цього 20-го століття було у нас всього пару десятків правдивих кооператив. Першу споживчу кооперативу засновано на Великій Україні 1866 р. в Харкові. В Галичині засновано 1883 р у Львові „Народну Торговлю“, але з початку вона ще не

мала чисто кооперативної мети на оці. Також кредитові кооперативи розвивалися в нас досить пияво. Щойно під кінець 19-го століття наші народні маси підросли освітою до того, що почали розуміти вагу кооператив та їх жвавіше засновувати. Поспитаймо чому? — Тому, що український нарід давно витиснено з міст, а селянство наше було довго під панщизняним ярмом. Хоч панщину скасовано 1848 р. а на Великій Україні 1861 році, то нарід наш був наче мала несвідома дитина і пройшов довгий час, поки він зміг самостійно вести просвітні, господарські, політичні та інші товариства й організації.

Хто віками був невільником і робочою худобою, той не міг так відразу стати й духово вільною людиною, організатором суспільного життя. До того треба додати, що кооперативи можуть добре розвиватися тільки там, де є повна політична і громадянська свобода й рівність, себто там, де є правдиво демократичний устрій держави. А як знаємо, мимо скасування кріпацтва, в Росії ще аж до першої революції не було ніяких конституційних свобод і свободи організувати товариства та кооперативи. В Австрії вправді було таке право від конституції 1867 року, а в р. 1873 вийшов навіть закон про вільне засновування кооператив, але що з того, коли в Галичині власть мала польська шляхта і бюрократія. Вона старалася, як могла, продовжувати старий панщизняний режим (лад і уряд). Шляхта залякувала селянина чим могла а він сарака не вмів ще гуртом відбиватися від тих напастей.

Ось чому ми спізналися проти других народів не тільки в освітній і політичній, але й у культурній організації.

Не ми видумали кооперативи. Ми взяли готові взірці від других народів, від західної Європи. Ось тому, хто хоче розуміти на правду духа коо-

перації, той мусить познайомитися хоч коротко з історією кооперації в Англії, Німеччині, Данії та деяких других краях.

Початки кооперації на Заході

Роберт Овен — батько коопера-
тивної ідеї

Не даром кажуть про Англію, що це найбільше цивілізована та поступова країна в Європі. В Англії найскорше звільнено міщан та селян від фєвдальної підлеглості шляхті і найскорше заведено **демократичну** конституцію. В Англії найскорше розвивалися науки й освіта, а тому тут найперше появилися машини й фабрики, новочасний капіталістичний промисл. От тому не дивота, що й початки нових гос-

подарських організацій простих людей виводяться з Англії.

З добром іде звичайно в парі й лихо. Розповсюдження машин і фабрик вже на початку 19. століття відбирало хліб тисячам дрібних ремісників, які не могли витримати конкуренції з дешевим фабричним виробом. Збіднілий ремісник ішов як наємний зарібник на працю до фабрики. А що таких були тисячі, а не було ще ніякої правної охорони робітника, отже промисловці дуже визискували робітників. Не менше їм докучували

купці, обманюючи їх при продажі щоденної поживи. Але англійський простий нарід був вже тоді досить освічений і мав свободу організації. Робітники, ремісники, дрібні селяни взялися до оборони перед визиском. Один спосіб оборони, це були товариські крамниці споживчих товарів. За почином **Роберта Овена**, а працею доктора Кінга почали засновувати спілкові крамниці, на рівних правах, які назвали кооперативами.

Перша така крамниця була заснована 1827 року, мало що більше як сто літ назад. Але ще довгі роки робітники не знали, як треба добре вести такі товариства, щоби не падали. Аж кооператива з міста **Рочдель** установила тверді правила, як вести кооперативи і ті правила показалися добрими. Рочдельська кооператива була заснована 1844 р. 28 бідними ткачами, і вславилася на цілий світ тими своїми засадами кооперації. Вона існує ще до нині, має кількадесять філіяльних крамниць в місті і околичних селах, посідає величаві будинки зі салею театральною, бібліотекою, діточим захистом. Веде кілька фабрик, має до 30000 членів.

Приклад Рочдельців заохотив всіх інших до заснування споживчих кооператив для за купу хліба, муки, цукру, соли, ярини, мяса, масла, вугля, нафти, взагалі споживчих товарів. Потім зачали більші кооперативи закуповувати для членів також одяг, взуття, меблі, і т.д. Для дешевого гуртового за купна стали кооперативи лучитися в **союзи**, гуртівні. Союзи, призбиравши з торгівлі деякі капітали, почали засновувати фабрики для виробу тих товарів, що потрібні для кооператив. Ось так помалу а впертою працею почала рости **споживча кооперація** в Англії, а за її прикладом пішли й люди по інших країнах. Нині англійська споживча кооперація стоїть на першій місци в світі і є гордістю кооперативної ідеї.

Число членів споживчих кооперативів Англії в р. 1930 було понад 6 мільонів осіб. В р. 1901 англійська споживча кооперація мала у своїх членах 4,3% населення, а в р. 1930 мала вже 13% (коли дорахувати і членів родин, то буде близько 50%). Всі споживчі кооперативи разом (без гуртівень) мали обороту (торгів) 217,3 мільонів фунтів штерлінгів (понад 5 $\frac{1}{2}$ мільярда польських злотих), це значить двічі стільки, що річний бюджет польської держави. Ті кооперативи та їх три гуртівні давали працю 270 тисячам працівників!

Кредитові кооперативи (щадничо-позичкові) вперше появилися в Німеччині. Це тому, бо тут був численний дрібно - селянський стан, а також дрібні ремісники, що дуже терпіли від лихварів. В Німеччині думку про такі кооперативи, які давали дешеві позички, без лихварського здирства, кинули два мужі: **Шульце - Деліч** серед міщан і робітників, а **Райфайзен** серед селян. Сталося це не дуже довго по заснованню рочдельської кооперативи і на подібних демократичних засадах. Шульце радив засновувати кооперативні каси по містах, з великим районом діяльності, з постійними платними урядниками, на взір банків. А Райфайзен думав, що для селян краще є, щоби каса була хоч і невелика, але по можності в кожному селі, де люди себе знають і в непевні руки позички не дадуть.

І одні і другі кредитові кооперативи розвинулися буйно і нині є їх в Німеччині поперх 20000. Вони знищили в Німеччині лихву майже до коріння. Ось тому за прикладом Німеччини почали ширитися такі кооперативи також по інших державах, де лише була людям сяка - така свобода вільно організуватися.

Сільсько-господарська кооперація

Думки про спілчанство ширилися між трудовим населенням в місті і на селі. Розвиток кредитових кооператив заохотив селян до ширшої економічної організації. Вже Райфайзен заохочував сільські кооперативні каси до того, щоби вони бралися також до торговельної діяльності. Каса збирала між членами замовлення на погної або машини, спроваджувала їх до села і давала членам на сплати. Деякі каси бралися до скупу збіжжя між членами і перепродували зерно до міста. Але скоро показалося, що самій кредитовій кооперативі тяжко і навіть небезпечно братися до торговельної діяльності. Для закупна рілньничих приладів і для збуту продуктів почали отже засновувати окремі, спеціальні господарські кооперативи. Ті спілки не займалися в Німеччині веденням споживчих склепів, бо взагалі споживчу кооперацію німецьке селянство занедбало. Закупочні і збутові сільсько-господарські кооперативи основували на кільканацять сіл, **районові**, звичайно там, де була залізнична стація або недалеко від неї. Така кооператива могла мати пару тисяч членів з дооколичних сіл, великі уділові фонди і будувала на стації магазин для зсипу збіжжя, для переховування погноїв, машин і т. п.

Так почалася **кооперація сільських продуцентів** (виробників) — з початку в ділянці самої тільки торгівлі. Та на тім не стало. Швидко почали селяни кооперативно переробляти свої продукти, передтим заки їх посилати на збут. Зачалося від **молока**. 1878 року винайдено кружлівку, машину для відділювання сметанки. Це піддало думку про заснування селянських спілок для перерібки молока на масло. 1882 р. заснували першу таку молочарню в однім селі в **Данії**. За Данією пішли й інші краї: Голяндія, Німеччина, Фін-

ляндія, Ірляндія і т. д. З початком 20-го століття почали заводити кружлівки також в Галичині і стали засновуватися з початку двірські, а потім і селянські спілкові молочарні.

Пізніше почали в Данії селяни переробляти також **безрого** на вивіз до Англії у формі вудженого мяса (беконів). Для тої ціли засновували окремі годівельно-збутові кооперативи (беконярні). Для збірки і вивозу яєць почали засновувати окремі яйчарсько-збутові кооперативи. Данія вибилася на перше місце щодо організації сільсько-господарської кооперації. Селянство там пристало так масово до кооперарії, що кооперативи захопили більшість краєвого збути масла, свиней і яєць. В Данії селяни засновують також окремі споживчі кооперативи.

Кооперативні молочарні обняли вже 86% (86 на 100) всіх коров, кооп. різні 75 % всіх домашніх звірят, кооп. збірниця яєць 26% всіх курей в краю, кооп. для закупна паші 35 % всієї худоби. Кооперативні організації обняли 40% всього експорту масла з Данії.

Сільсько-господарська кооперація зробила великі поступи також за океаном. В Сполучених Державах сильно розвинулися фермерські кооперативи для перепродажі збіжжя, ярини і овочу (особливо в Каліфорнії). В Канаді фермери зорганізували сильні кооперативи для збути пшениці (т. зв. **пулі**). Ті спілки викупили вже більшість приватних зсидів збіжжя (елеваторів) і опанували більше половини всього збути пшениці в краю і експорту за границі.

До сільсько-господарської кооперації треба зачислити також такі селянські або робітничі спілки, що беруться спілкою вести цілі фільварки, або хоч саму обрібку землі. Такі повні хліборобські спілки або артілі перший зачав основувати Українець, Микола Левитський. Нині є їх трохи

в Італії, Чехах і в Румунії. Пробували щось подібного робити і большевики. У них такі господарства звуться **колгоспи** або **колхози**, але вони зіпсували все тим, що підчинили „колгоспи“ під примусовий заряд держави і партії. Вони примусом і гвалтом відбирають від селян їх продукти, по низьких цінах, які призначає сама держава. Тому колгоспи не є правдиві кооперативи. Навпаки, через свій примусовий характер вони є тільки засобом для нового закріпощення селянства на державній панщині, серед важких злиднів і неволі.

Кооперативи промислових продуцентів (виробників)

Але не тільки дрібний сільський виробник помагає собі нині кооперативами. Також промисловим виробникам-ремісникам і робітникам кооперативне гуртування додає сил у боротьбі з лихварством і капіталістичною конкуренцією. Вже за другої французької революції, у 1848 р. ремісники і робітники в Парижі під проводом Люї Бляна творили **спількові варстати** (майстерні). Хоч потім на якийсь час ті кооперативи підупали, то за їх приміром появлялися нові. Кількасот таких ремісничо-робітничих кооператив існує у Франції до нині; є такі спілки у інших краях, прим. в Чехах. Також у нас є вже кілька кооперативних варстатів шевців, килимарів, кравців, кооператива майстрів килимарів в Косові (під назвою „Гуцульщина“) і т. д.

В Німеччині подібні кооперативи пропагував соціаліст **Ляссаль**; але він хотів їх сперти головно на грошову допомогу держави і тому вони не мали твердого фундаменту. Зате інший кооператор, відомий Шульце з Деліч, радив ремісникам засновувати передовсім кооперативні банки, для того, щоби мати дешевий кредит на свої потреби. Крім того почав він засновувати **закупочні і збутові кооперативи з ремісників**. Ті поширилися

більше як варстатові кооперативи. Закупочна реміснича спілка закуповує гуртом по дешевших цінах матеріали для своїх членів: щевцям шкіру, кравцям сукно і т. д. Збутова знову відчиняє в місті sklep, де виставляє на продаж вироби своїх членів. Коли є надвишка з торгу, тоді повертають її на запасний фонд кооперативи, а частину розділюють між членів після того кілько хто доставив товару, або кілько закупив у кооперативі матеріалу.

Також і кооперативи промислових продуцентів поширилися по всіх культурніших краях. Вони дають нераз змогу ремісникам конкурувати навіть з великим фабричним промислом. Кооперативні варстати набувають нераз більші машини для виробництва і перемінюються в малі фабрики.

На Великій Україні були досить добре зорганізовані закупочно-збутові кооперативи домашнього промислу (вишивкарки, ткачів і т. д.).

Союзне будівництво.

Кооперація стає правдивою силою аж тоді, коли розсіпані кооперативи об'єднуються в **союзи**. Союзи їм потрібні для дешевого гуртового закупа товарів, для організації збуту і продукції. **Бо головна сила приватника-купця є на горі, в гуртівничій торгівлі і в промислі**, там добуваються найгрубші зиски. Ось тому вже 1864 року в Англії заснували кооперативи перший в світі кооперативний союз-гуртівню; за тим прикладом пішли всі інші народи, де лиш державні влади не ставлять кооперації перепон. Союзні гуртівні громадають більші фонди і приступають також до **власного промислового виробу тих товарів**, що їх потребують кооперативи. Таким чином кооперація **усуспільнює** спершу торгівлю і кредит, а потім також найтруднішу ділянку — промисл. Зиск з тої ділянки приходить уже в користь тру-

дового суспільства, а не малого числа одиниць, як при капіталізмі.

Але скоро показалося, що самих гуртівень мало, що кооперативам треба ще іншої помочі, організаційної. Треба щоби хтось допомагав кооперативам проповідувати кооперативну ідею, ширити кооперативну освіту, книжки і часописи, бо без того кооперація не може добре розвиватися. Кооперація — це не є тільки торгівля або промисл, це є ідейний суспільний рух. Коли ідеї не підсилювати, то вона може завмирати, а з нею і кооперативні підприємства. Треба також кооперативам допомагати в діловодстві і контролі. І ось для тих завдань почали кооперативи засновувати крім фахових господарських союзів ще окремі **ідеологічні, організаційні союзи**. Таким союзом був на Вел. Україні за української влади „Кооперо-центр“, а на українських землях під Польщею ту роботу робить „Ревізійний Союз Українських Кооператив“ з осідком у Львові.

Кооперативи оздоровляють господарство.

Проти кооператив ведуть зажерту агітацію їх противники, приватні купці і промисловці, але в обороні кооперації промовляє сама її робота.

Кооперативи звичайно продають товар (згл. платять членам за їх продукти) по тих цінах які є на ринку. На перший погляд нема членам ніяких користей від кооперації. Але це груба помилка. По перше: добре ведена кооператива дає членам що року товарів звороти (доплати) яких ніякий приватник не дасть. По друге: **кооператива регулює ціни** в цілій околиці і всі конкуренти дивляться на неї. Вистане, як кооператива зліквідується — то зараз всі приватні купці погіршують ціни та росте лихварство. Про це переконалася вже й у нас не одна місцевість, де була та чомусь

упала чи то споживча чи молочарська чи яка інша кооперація.

Дальша заслуга **добрих** кооперативів у тім, що вони привчають людей **жити ощадно** й господарно. Продаж товарів за готівку відучує людей жити над стан, привчає їх видавати лише те, що є. Райфайзенки привчають до солідарності в складанні дрібних сотиків, з яких виростають сотки й тисячки. Величезна заслуга кооперативів у тім, що вони завели **чесність у торгівлі і продаж по твердих цінах**. Товар є завше солідний, ціни є скалькульовані управою, сам продавець не має права сотика накинути або опустити. При наших торговельних звичаях, коли продавці накидають двічі-тричі більше, як товар варта, — добрий товар і тверді ціни це велике добродійство для цілого населення. Це є культура в торгівлі, вона нас наближує до цивілізованих країн. Многі кооперативи навіть у своїй фірмі ставлять слова „Чесна Торгівля“ або подібні кличі, що має вказувати на нову торговельну мораль, яка не працює для зиску, як капіталістична.

Велику користь суспільству роблять кооперативи тим, що **зменшують видаток на торгове посередництво**. Особливо це має місце тоді, коли кооперація налагоджує **пряму торгівлю між продуцентами і консументами**.

Голосні є приклади співпраці споживачів і продуцентів. Канадійські пшеничні пулі доставляють муку безпосередньо споживчій кооп. гуртівній в Англії; так само роблять американські кооперативи продуцентів овочів (сливок, яблук, помаранч). — У Швейцарії міські споживчі кооперативи купують городовину, черешні і т. д. прямо від сільських кооперативів. — Данське кооперативне масло відходить прямо до спож. кооперативів Англії. — А й у нас є вже початки такого безпосереднього товарообміну: львівський Центросоюз

продавав яйця парижській гуртівні споживчих кооператив, фасолю варшавському союзів споживчих кооператив; Маслосоюз продавав масло англійській кооперації і под. Наші міські споживчі кооперативи набувають яйця, збіжжа, ярину, овочі, гриби і под. нераз прямо від селян продуцентів або від сільських кооператив. В той спосіб відпадає ланцюг посередників, що є між селом і містом і обидві сторони вдоволені. Невдоволені, що правда, є посередники, але вони здебільшого жили з праці других людей. Не зашкодить, коли почнуть собі шукати якоїсь продуктивнішої праці, корисної для загалу.

Кооперативи усуспільнюють господарство.

Усуспільнювати господарство, це значить так його перебудовувати, щоби господарем підприємств не були одиниці, тільки ширший загаль. Думку усуспільнення підприємств, особливо капіталістичних, які живуть з визиску, піднесли і пропагують різні соціалістичні течії; але не всі хочуть досягти тої мети такими дорогами, як кооператори. Приміром ученики соціаліста Маркса (головно комуністи-большевики) вважають, що найліпше є усуспільнення через перехід всіх підприємств у власність держави. **Кооперація ж** досягає усуспільнення іншою дорогою, шляхом **добровільних згуртувань**, спілок і союзів (федерацій). Споживчі кооперативи усуспільнюють спершу роздрібну торгівлю, потім гуртову, а врешті промислове виробництво тих всіх річей, що продаються по споживчих крамницях. Кредитові спілки усуспільнюють щадничу і позичкову, себто кредитову діяльність. Різні кооперативи продуцентів (рільників, ремісників і т. д.) усуспільнюють збут продуктів своїх членів, союзи хліборобських кооператив мають вже власні фабрики плугів, кіс, серпів, помічних погноїв і т. д. Тим способом і що до

виробу рільничих знарядів зменшується значіння приватних підприємців.

Цей образок представляє як відкривали першу крамницю роцдельської кооперативи в глухій вуличці Жабячий Куток. Навіть вуличні хлопці тоді насміхалися з кооператорів і кидали камінчиками у вікна крамниці. А нині? Вже ніхто не сміється з роцдельської кооперативи, хіба вороги лютують.

Боротьба з кооперацією.

Кожний бачить, що кооперативна організація виросла в могутню силу та стала важним чинником визволення й культурного піднесення трудових мас. Поки кооперативи були маленькими крамничками чи банчками, то над ними посміхалися й їх навіть не трактували поважно. Але як з того виросли тисячі крамниць, сотні фабрик, мільйонові уділові капітали і такіж самі суспільні („запасні“) фонди, готова муніція для тяжкої обстрілки капіталістичних фортець — от тоді вже світ капіталу звернув увагу на небезпечного конкурента. Той

конкурент був тим найбільш грізний, що від нікого нічого не просив, що не видавав грошей на крикливу рекляму, а воював тільки чесністю та правдою і тим побивав грошоробів.

Але треба признати капіталістам, що не вони перші стали переслідувати кооперацію. Зробили це люде — що на сміх звать себе соціялістами а на ділі були тільки диктаторами і гнобителями свободи. Цими людьми були московські большевики.

Московські большевики нюхом з далека чули, що кооперація, як вільна організація, все буде гніздом **свобідної** думки, спілкою **вільних** людей і тому власне повели наступ на кооперацію. Скасували явний і свободний вибір управ і рад та перемінили кооперативи фактично в казьонні (урядові) крамниці, якими кермує партія й урядові комісарі. Сталосся це в рр. 1918—1920.

До того часу ніхто в світі не важився посягати рукою на свободу кооперації. Щойно приклад большевиків заохотив до того й капіталістів Європи та Америки. Непрослідимі є стежки, якими котиться гріш капіталістів в кишені многих політиків, редакторів, державних урядовців то-що. Відомо, що хоч людей капіталу небогато, то їх голос дуже великий та мають вони тьму оборонців по урядах, парламентах, міністерствах і т. д. По світовій війні, особливо за великої господарської кризи, посипалися в многих державах важкі удари на кооперацію, головно податкові. В деяких державах уряди пішли в переслідванні майже так далеко, як большевики. В Італії, Німеччині, Югославії т. зв. фашистівські уряди скасували вільні кооперативи, дозволяючи лише партійні, себто такі, що піддаються диктатурі правлячої партії. В практиці життя таких кооператив виглядає подібно як у Большевії. В деяких других державах теж взято кооперацію під твердий урядовий догляд (в Румунії, Мадяршині, Польщі і т. д.). Ціль

всюди одна: душити вільну демократичну самоуправу громадян всюди, де-б вона не скривалася.

Інтерес українського народу скрізь, де він живе, є в тім, щоби була як найбільша громадянська свобода й вільна самоуправа всяких культурних, господарських, релігійних та політичних організацій. Тільки в такому (демократичному) ладі може розвиватися й кооперація та творити своє благословенне діло.

Ми віримо в перемогу свободи над неволею, так само як віримо, що після темної ночі прийде ясний день. Віримо і в те, що скінчатся важкі дні й для всякого українського спілчанства, як і для культурних, освітніх та політичних товариств. А покищо, зак ще не дніє, треба шукати навіть бічних доріг, **щоби все таки здійснювати ідею спільної, гуртової праці — бо тільки цей шлях веде до кращого завтра.**

Кооперативна ідеологія (головні думки).

Хоч кооперативна родина нині розрослася широко, то все таки ціла кооперація має деякі спільні засади. Є кілька основних прикмет, що відразу, на перший погляд відріжнюють кооперативу від інших родів спілок. Які ж це прикмети?

Передовсім кооператива це **спілка людей праці**, трудового населення. Спілка капіталістичних підприємців для роблення зисків не є кооперативою, хочби навіть звалася нею і мала кооперативний статут (так часом і буває!). Кооперація охороняє інтереси праці і працюючої людини.

По друге: кооператива це є **добровільна і самоуправна спілка**. Отже не є кооперативами ті спілки, що їх твориться під якимсь примусом.

По третє: в кооперативі **всі члени рівні правами**. На загальних зборах кожний має лиш один голос, хочби вплатив навіть десять уділів. Іншими словами — це є спілка, оперта на демо-

кратичній рівності. (В капіталістичних спілках, що уділ, то голос. Так є прим, акційних спілках. Хто має 100 уділів — той має 100 голосів).

Якби кооператива в своїм статуті відступила від тої засади рівності, то також вже не булаб правдивою кооперативою.

По четверте: в кооперативі членство не є постійне, одні можуть відходити, другі приходити, а кооператива мимо того остає. Майно самої кооперативи, що вона придбала з надвишок (зисків) є майном загально-суспільним і члени не можуть його розділити ані розгосподарити поміж себе. (Це т. зв. запасний фонд або суспільний).

Пяте: кооператива має на цілі передовсім якусь господарську діяльність (підприємство), але крім того не сміє забувати також про культурні і освітні потреби своїх членів.

Шесте: кооператива є **суспільна установа**, яка має на меті добро загалу, а не одиниць. Тому вона голосить кличі солідарности, а поборює всякий визиск. Поборюючи визиск, кооперативи повинні старатися всюди о засаду **справедливої ціни** (за товар, за позичений гріш, чи за людську працю).

Правда, не всі кооператори є свідомі кінцевої мети. Є такі, яким здається, що кооперація не веде до усуспільнення господарства („соціалізації“). Такої думки держаться приміром хліборобські кооперативи Німеччини, Чехії, навіть почасти Франції і т. д. Це тому, що люди, які ведуть ті кооперативи, **політично** є неприхильні соціалістичним ідеям. Є такі пів-кооператори і серед Українців, є їх навіть доволі багато, несвідомих, до чого по правді веде спілчанське будівництво.

Нема згоди між кооператорами світу що до того, яке має бути їх відношення до політики й релігії. Все ж таки більшість вслід за Рочдельськими Піонірами думає, що кооперація має бути пере-

довсім господарською організацією, що в члени кооперативи слід приймати людей без різниці партій, аби були чесні громадяни й непротивні кооперативній ідеї. Таке саме є відношення до різних релігій і церков. В кооперативу вступай усякий, яку-б ти віру не ісповідував, або хочби ти був зовсім безрелігійний. На теми політики й релігії в кооперативі не може бути дискусій ані боротьб, не можна також переслідувати члена за його сякий чи такий погляд у справах політики або релігії. Противної думки є головно большевики й фашисти. У одних кооператива має служити комуністичній партії й державі, а в других — фашистівській. Хтоб інакше думав, того геть з кооперації.

Такий погляд, що кооперація оставляє членам волю переконань в справах політики й віри, зветься політична й релігійна неутральність.

Розуміється — кооператива не може бути політично неутральною тоді, як з боку різних партій або самої держави йде проти неї кирия й боротьба. Тоді кооперація мусить іти в парі з тими партіями й групами, які стоять за свободу всяких громадянських товариств і союзів.

Кооперація і національна справа

В тих країнах, де населення є помішане національно, звичайно є окремі кооперативи та союзи для кожної народности. Прим. в Чехії є союзи німецьких кооператив окремо від чеських, в Польщі є окрім польських окремі союзи українські, жидівські й німецькі. Окремі національні кооперативи й союзи є конечні тому, щоби в кооперативах не було національної борні, бо всяка внутрішня гризня розбиває спілчанську роботу.

Одначе противники вільної організації народу і тут побачили лихо. Перші большевики скасували окремі національні кооперативні союзи. Вони в 1920 році примусово злучили український спо-

живчий Дніпросоюз із московським союзом на Україні а ще й ту, так штучно зліплену кооперативну централю („Вукопспілку“) **підчинили** російському споживчому союзові в Москві. Подібні стремління проти окремих національних союзів є і в інших державах, де панує диктатура.

Своя національна кооперація має величезну вагу особливо для народів поневолених, що не мають власної держави. В кооперативнім будівництві вони можуть виявити свою волю до суспільного будування, до скріплення свого господарського, а через те й культурного та політичного буття. Поляки під Прусією, Чехи за старої Австрії мали в кооперації добру опору у своїх національних змаганнях. Бо кооперація — це громадська, суспільна річ, не те, що приватний купець або промисловець. На керівництво кооперативних установ має громадянство о много більший вплив, як на приватного підприємця, який звичайно вважає, що громадянству „засі“ до його приватних справ. Кооперація, коли на її чолі стоять правдиві спілчани, ніколи не відтягається від підпори загально-національної праці і змагань. Коли прим. будувалася українська держава над Дніпром (1917 року) то кооперативні союзи багато в тім допомагали і грошми і людьми. Коли 1919 року царський генерал Денікин, опанувавши Україну, відмовив грошей з державної каси на українські школи, то гроші ці дала кооперація. Вона теж видавала чимало газет і книжок для шкіл і для загальної просвіти народу. Українські кооперативи основували бібліотеки, предплачували і видавали освітні часописи, вели агрономічну працю і взагалі культурну роботу. Сміло можна сказати, що без своєї національної кооперації і своїх союзів українському народові булоби тяжко пробивати собі шлях.

Взагалі, правдиві, ідейні кооператори ніколи не думають, що їх робота кінчиться в крамниці

чи у кооп. касі, молочарні або фабриці. Це не остаточна ціль, а тільки засіб до цілі. Правдива ціль — то повне, не лише господарське, а й освітнє, моральне та громадське підношення народу на вищій щаблі цивілізації й культури. Кооператори дбають крім крамниць також про те, як член веде своє господарство, чи мешкає у здоровім домі, як ходить коло себе і дітей, вони засновують пральні, купальні, діточі садки, театри, кіна, клуби й читальні з музикою, співом і радіом, улаштовують загальноосвітні курси й виклади, підпирають спортові й освітні організації молоді. Взагалі — правдиві кооператори це всесторонні організатори поступу в людській народній культурі й побуті, по думці засади, що „у здоровому тілі здорова душа“!

Для нас кооперація важна наперед тим, що через неї ми можемо прийти до власної торгівлі і до промислу. Тисячі кооперативів зі своїми союзами — це є зорганізований і певний відборець на промисловий товар, а коли збут певний, тоді й засновувати промислові підприємства не трудно. При допомозі кооперативів мусимо нести культуру на наші села і містечка та організувати наше — не наше місто. Через спілчанські згуртування зможемо найскорше піднести й загальну культуру нашого народу.

Практичні методи (способи) кооперативної роботи

В практичній роботі кооперація виробила вже свої власні методи (способи), яким завдячує свій дотеперішній розвиток. Вже рочдельські ткачі устійнили найважливіші практичні засади для споживчих кооперативів. Ті засади є:

1) **Продаж тільки за готівку** — бо найменший борг це початок руїни кооперативи. 2) **Продаж тільки по сталих цінах**, без торгування. 3) **Ціни**

ринкові, а надвишка з кінцем року іде частинно для самої кооперативи і на культурні цілі, а частинно до поділу між членів після того, кілько хто мав обороту з кооперативою. **(Товаровий зворот** або надплата за продукти). 4) Старатися мати як найбільше членів, аби тільки членам продавати.

У **кредитовій кооперації** загально прийнялися такі методи праці:

1) Кооператива збирає капітал до обороту головню з ощадностевих вкладок свого району, а не опирається на банкові кредиті.

2) Позички уділює кооператива на продукційні цілі, а не на споживчі.

Крім цих відомі ще такі засади Райфайзена: 1) що треба старатися, щоби кожне більше село мало свою кредитову кооперативу; 2) що управа повинна бути безплатна; 3) що члени повинні ручити за кооперативу цілим своїм майном. — Але не всі ці засади прийнялися всюди в практиці.

Не легковажмо собі тої науки, яку нам передали творці кооперації! Особливо звертаємо увагу на першу рочдельську засаду: не боргувати! Це така спокуслива річ — брати на кредит! Кооператива має на папері великі торги, члени вдоволені, що все дістають легко товар, але з того нарастають в скорім часі великі суми. Стягнути борги річ не легка, кооператива тимчасом клигає без капіталу і без товару. Сотні споживчих кооператив вже і у нас упали через кредит. Тисячі родин збідніли через борги. **Не винна в тім кооперативна ідея, винні ті, що її добре не вивчили**, тільки хочуть вести кооперативи „своїм розумом“.

Крок за кроком — вперед!

Нині, коли у многих краях є вже тисячі кооператив та сильні союзи з великими фондами, перед кооператорами виростають також ширші

завдання. Крок за кроком кооперація втискається в царство лихви і капіталізму. Хочби в деяких краях навіть вдалося ворогам кооперації на якийсь час її знищити урядовим натиском, то радість ворогів не буде довга. Що має бути — то прийти мусить, а правда все вийде на верх. Вільне спілчанство всіх працюючих верств переможе кінець кінців світ визиску і лихварства.

Певна річ: і кооперація не є ліком на всі слабости. **І вона не вдіє усього** — шкода про це й говорити. Не поборе безробіття, коли машини викидають людей з фабрик, не змінить державних порядків і т. д. На це мусять бути інші способи громадської оборони. Але все таки і те, що може зробити кооперація — таке велике і важне, що думка про це може захопити всі серця до праці на кооперативній ниві.

КООПЕРАЦІЯ СЕРЕД УКРАЇНЦІВ

Як родилася думка?

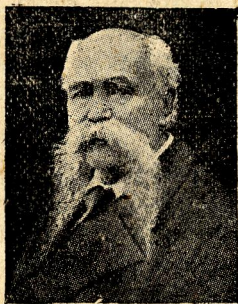
М. Драгоманів

Вже в 60-их роках на Великій Україні в деяких містах (Харків, Київ) були кооперативи. М. Зібер, М. Драгоманів, М. Балін, Г. Галаган і др. ширили спілчанську думку. Проф. Драгоманів відтак довгі літа на еміграції агітував за всякого рода спілчанством (політичним, культурним, господарським). Практично почав це здійснювати „артільний батько“ М. Левитський в 90-их роках в хліборобських спілках, а з початком 20-го століття найбільше заслужився Василь Доманицький (помер 1910р.); в Галичині В. Нагірний, Т. Кормош і др.

Споживчі кооперативи у нас

Наше українське населення здебільша хліборобське, воно не потребує купувати багато

споживчих товарів, бо має власні. Але наше селянство таке бідне, що навіть один гріш заощаджений при закупні грає в нього ролю. Тому у нас по селах почали засіватися теж суспільні крамниці, спершу при читальнях, а від кінця минулого століття вже правдиві кооперативи. Також по містах, де було скупчено більше українського населення, стали появлятися українські споживчі кооперативи. — Всі галицькі споживчі кооперативи закупували товар гуртово в львівській кооперативі **„Народній Торговлі“**, яка мала по всіх більших містах свої склепи-складниці. Але аж до світової війни і революції правдивих споживчих кооператив було в Галичині дуже мало, більше було читальняних крамниць.

Артільний Батько Мик.
Левитський

По світовій війні за прикладом Вел. України почали в Галичині засновуватись скрізь правдиві спож. кооперативи та їх повітові союзи. В 1924 р. засновано у Львові союз сільських кооператив п. н. **Центросоюз**. Центросоюз закуповує для них гуртово товари, а робить це у спілці з Народною Торговлею. Наші сільські споживчі кооперативи ведуть також закуп господарських потреб і збут продуктів, тому про них буде мова ще при сільсько-господарській кооперації.

На Вел. Україні число споживчих кооператив росло постійно в міру того, як змагався демократичний рух і уряд мусів уступати зі своїх самодержавних прав. В 1914 р. було вже 3052 споживчих кооператив, а як прийшла свобода в 1917 році і своя держава, то дальші кооперативи росли мов

гриби по дощі. 1917 року було 3750 спож. кооператив, а в 1919 році вже 13.650! Головним осередком тих крамниць і окружних союзів став київський Дніпровський Союз (коротко **Дніпросоюз**). За короткий час своєї праці він придбав, крім гуртівні споживчих товарів, ще кілька більших фабрик. Большевики, захопивши Україну, зліквідували насильно Дніпросоюз.

Кредитові кооперативи у нас

Під кінець минулого століття почали й Українці засновувати кредитові кооперативи. В Галичині було лекше як над Дніпром, бо царська Росія довго здержувала у нас розвиток кооператив. 1898 року засновано у Львові „**Краєвий Кредитовий Союз**“ (нині „Центробанк“), який мав стати осередком кредитових спілок. За десять з горою років засновано в Галичині чимало таких українських кооперативних кас при Кр. Кредитовім Союзі, майже в кожному більшому містечку і по деяких селах. Крім того засновували також сільські каси райфайзенки з урядового почину і при урядовій допомозі. Ту допомогу давав окремий уряд при Краєвім Виділі, під назвою „Патронат рільних спілок.“

В р. 1912 було в Галичині всіх поперх 1.000 українських кас, з чого було 343 при Кр. Кредитовім Союзі, 237 при читальнях, а 402 при урядовім Патронаті. Ця густа сітка кас поборолла лихву на селі до тої міри, що від позичок вже рідко коли брали більше як 5 до 6 проц. річно.

По війні наша кредитова кооперація під Польщею відновляється дуже поволи, бо війна і девалюація грошей підірвала у вкладників довіря до кас. Вкладники, що мали ощадности в касах і банках, потратили на спаді курсу австрійських корон, а відтак польських марок. Завинили тут і деякі каси, що перемінювали (вальоризували) марки на

золоті на шкоду вкладників, а на користь для себе.

Дістати кредит на початок стало для укр. каси по війні неможливо. Тому самотнім джерелом капіталу для кооперативних кас могла бути збірка ощадностей між членами, хочби навіть найдрібніших квот, але постійно вплачуваних. До того нового способу збирання капіталу треба було людей довго привчати.

До р. 1928 ми не мали в межах Польщі майже ніяких нових кредитових кооп-в, окрім круглосотні тих, що ще перед війною придбали більше майна в нерухомостях і тим себе врятували від загибелі в часі війни. Аж десь від 1929 року почався рух за осередкування сільських райфайзенко, опертих на власних капіталах.

Наші міські кооперативні каси перейменовано на „Укр. Кооперативні Банки“; вони мають ширший район діяльності як райфайзенки і збирають ощадності з міста та довколишніх осель. Таких банків є нині коло сотні. Сільських кас (українських райфайзенко) є вже коло 500, вони тримаються тих засад праці, які завів Райфайзен. Головне їх завдання — це збірка дрібних ощадностей і уцілювання членам не-лихварського кредиту. У багатьох селах вони вже зломали хребет приватним лихварям. Є такі українські сільські райфайзенки, що без жадної банкової допомоги зібрали вже по 30 і більше тисяч зол. щадничих вкладок.

На Вел. Україні. під кінець 19-го століття царський московський уряд мусів дати більше свободи для осередкування кооператив. В 1914 р. було на Україні поверх 3000 кредитових кооператив. Їх осередками було кілька союзів, головним київський. З вибухом революції українська кооперація позасновувала всеукраїнські союзи. Кредитова кооперація заснувала „Українбанк“, який став голов-

ним її грошовим осередком. З приходом до влади большевиків, вони насильно захопили всі кооперативи і зліквідували їх, а також союзи. Вони стали заводити лише урядові, державні кредитові установи. Таким чином відібрали населенню змогу самому організуватися; все убила диктатура, яка не терпить вільної організації громадян.

Сільсько-господарська кооперація у нас.

Також у нас зроблено вже гарні початки в ділянці сільсько-господарського закупу та збуту й перерібки селянських продуктів. На першому місці треба поставити наші кооперативні **молочарні**.

Молочарень було у нас в 1933 році 132 районів, що мали разом 1169 відбірень молока. Крім тих було ще 112 малих місцевих молочарень, що мають по одній відбірні молока. Разом наші молочарні виробили в 1932 році 2 і чверть мільйона кг масла. Всі молочарні були членами свого союзу „Маслосоюзу“ у Львові, який дбав про збут масла, що його доставляли молочарні. Наші молочарські кооперативи дають селянинові велику поміч, доставляючи йому готовий гріш за молоко і по таких цінах, яких би він не дістав. За молоко виплатили молочарні селянам в 1933 р. 5 мільйонів зл.

Крім них також наші сільські споживчі крамниці роблять дещо з тої роботи, яку в інших народів провадять районів сільсько-господарські кооперативи. Вони прим. закупають часто для своїх членів погної, коси, серпи, навіть більші машини, а знова перепродують збіжжя, яйця своїх членів до міста. Помагають також своїм союзам при скупі безріг, курей і т. п. Таким чином наші сільські кооперативні крамниці це не є чисто споживчі кооперативи, а мішані, **споживчо-господарські**. У нас вони є майже в кожному селі, отже є переважно невеликі. Є їх поперех 2.500 на укр. землях під Польщею. Ведуть їх не фахові службо-

вики, а селяне, як побічне заняття, за дуже мізерною винагородою. Їх торги 1933 р. 27 міл. зл.

Сільські г. сп. кооп.-вис. творили у нас окружні Союзи - гуртівні, а ті знову осередну гуртівню Центросоюз у Львові. Він веде крім того фабрику мила і навивальню ниток. В р. 1933 Ц. С. виробив 4600 сотнарів мила дуже доброї якості. Кооп. фабрика Суспільний Промисл, якої членами є споживачі, виробляє цикорію і солодову каву. Є й інші менші кооперативні виробництва.

На Вел. Україні в часі свободної Української Республіки було поверх 1000 великих районних закупочно-збутових сільсько-господарських кооператив і 116 великих молочарських спілок. Союз сіль.-госп. кооперації утворено 1917 року під назвою **Централ**. Він вів гуртове закупно і збут, а короною його діяльності було закупно від німецької фірми величезної **фабрики плугів** в Одесі за 18 мільйонів нім. марок. Крім неї мав кілька тартаків. Все забрав большевицький уряд 1920 року.

І під Польщею зачинаються для кооперації тяжкі часи.

Польська державна влада нерадо дивилася на те, що всі українські кооперативи мали один центр у Львові. Кооперативам на Волині, Холмщині і Поліссі урядові чинники робили всякі перешкоди, натискаючи на них, щоби вони переходили до польських союзів. Українські кооперативи вперто не покидали свого союзу. Тоді (від 1. січня 1935 року) відібрано львівському РСУК взагалі право опікуватися кооперативами поза межами Галичини; ба, навіть з Галичини виділено західні лемківські кооперативи і відлученим кооперативам наказали вступити в члени польських союзів, які тих кооператив ані не закладали, ані ними досі не опікувалися.

Від 1935 року обмежено взагалі самоуправу всіх ревізійних союзів в Польщі, прибираючи їх блище під заряд міністерства скарбу. Тим вчинком Польща вступила в число тих держав, які вже давніше почали касувати автономію кооперації (СРСР, Італія, Румунія, Німеччина).

На інших західних землях.

На **Закарпатті**, що знаходиться під управлінням Чехословаччини, живіший спілчанський рух почався аж по світовій війні. Покищо більшість „дружеств“ є оперта на грошовій допомозі „Дружественного Союзу“ в Ужгороді, який є грошево залежний від чеської хліборобської кооперації. Для того цей союз держиться москвофільського напрямку. Всіх кооператив є 413. Більшість кооператив цього союзу це райфайзенки. Незалежно організуються від кількох літ самостійні кооперативи, оперті на власних фондах; тут переважає український національний напрямок. Це є по більшості сільські споживчі крамниці.

Українці в Румунії (Буковинці й Бесарабці) по війні ще не відновили кооперативної праці, хоч на Буковині було колись багато райфайзенок.

Чого нам найбільше потрібно

Гарні і святі є кооперативні ідеали, чимала користь від добре ведених кооператив. Неодно село через кооперацію вже позбулося своїх п'явок, навчилося краще господарити при допомозі кооперативної сівалки чи трієра і т. д. Ми вже розбудували трохи власного рідного промислу при кооперації — але є й великі труднощі в тій роботі. Не будемо казати прозовнішні перешкоди — а про наші таки власні, внутрішні слабости. Кілько то громадського майна вже пропало через манка або через недогляд з боку управ чи надзірних рад кооператив! До доброго ведення кооперації потрібно

передовсім **добрих людей**, людей високо **моральних і трудящих**. Голосне крикунство, самі патріотичні фрази — нічого не допоможуть там, де треба **щоденного муравлиного труду** тисячів і тисячів робітників. Шукаймо між нами тих тихих солідних трудівників, виховуймо таких з нашої молоді. Пам'ятаймо, що без того **дрібного труду**, без добрих суспільних **організацій**, нарід не піднесеться до кращого буття! **На ніщо не здадуться навіть героїські подвиги одиниць**, коли **мільйони спатимуть** і не будуть будувати вже тепер нового національного і громадського життя.

Колиб нас хто запитав: чого тепер найбільше потрібно для розбудови нашої кооперації — то ми сказалиб: **відповідних людей і ще раз людей!**

Добрих людей треба нам тисячами. Здобудемо їх поширюючи кооперативну книжку і газету, беручи участь в кооперативних курсах, зборах і нарадах то-що.

Кооперація дає посади, в тім її заслуга, але й **небезпека**. На посади приходять дуже часто люди **без ідеї**, тільки ради хліба і таким людям віддається провід. Є чимало таких у нашій кооперації. В їх роботі не проявляються високі моральні й громадянські чесноти кооперації. Такі кооперативні хлібоїди можуть в очах населення понизити спілчанську ідею. Тому в доборі осіб на платні місця треба кермуватися оглядом на те, чи людина душею справді кооператор чи може тільки навчилася гурми кооперативних фраз а правдива думка в неї інша.

Деякі непорозуміння

У нас є чимало таких людей, що думають: „**ціль кооперації це боротьба з Жидами**“. Нема більшої помилки, як така думка. Кооператор має **поборювати всякого визискувача, чи він хрещений чи ні**. Часом трапляється, що деякі „свої“ люди, навіть кооперативні справники або крамарі,

отвиряють собі свої склепи і нераз управляють лихву. Чи й їх кооперація не має поборювати?

Також дуже поширена думка, що головний клич кооперації це „свій до свого“. Наша кооперація дійсно приняла цей клич у свою програму, хоч він не зродився з кооперативною ідеєю, а з національною і є наслідком тяжкого положення українського народу. Все-ж таки, коли кооператор має до вибору двоє „своїх“ — кооперативу і українського приватника, то дає першенство кооперативі, кооперативному продуктові, бо це річ суспільна та йде в користь цілому народові, а не тільки одиниці.

Треба нам ще звернути увагу на **лже-кооперативи**. Не все, що зветься кооперативою, ба й має кооперативний статут, мусить бути напrawdę кооперативою. Коли кооператива попаде в руки купки людей з їх кривими та знайомими, коли вони не допускають решти громадян до контролі або навіть виключують немилих собі людей з членів; коли майно кооперативи розтрачують на високі платні для себе, дієти й винагороди, коли кооператива взагалі не хоче поширювати свого членства — то це вже не кооператива, не суспільне діло, а приватна лавочка, інтерес купки людей.

*

*

Спільчанські приказки:

В єдності сила! Громада великий чоловік! Один за всіх, всі за одного! Дружній череді вовк не страшний! Громада по нитці — бідному сорочка! Єднаймося, братаймося в товариство чесне! Для компанії циган і повісити дався! і т. д.

Протиспільчанські приказки:

Гуртове — чортове! Добра спілка — чоловік і жінка! Моя хата з краю — я нічого не знаю! і т. д.

- 40) Історія політичних думок в старих і середніх віках.
(Як люди доходили до думок про свободу, рівність і право народу) 45 "
- 41) На переломі середніх і нових віків. Світова історія, ч. VII. 40 "
- 42) Які є тварини на землі? (Опис всіх тварин світа від найменших до найвищих). Наука зоології, II частина (з образками) 35 "
- 43) Україна під Литвою і Польщею. Історія українського народу, частина II. 35 "
- 44-45) Народини нового людства. Світова історія, VIII. частина. Доба абсолютизму і перші революції 45 "
- 46) Від риби до малпи. Опис всіх вищих тварин світа. Наука зоології, частина III. (з 41 образками звірів). 35 "
- 47) Національна ідея. Звідки вона взялася і до чого змагає? 35 "
- 48) Українська козацька держава. Від Б. Хмельницького до Дорошенка. Історія українського народу, ч. III. 35 "
- 49) При битій дорозі. Історія українського народу, IV. частина. Від гетьмана Дорошенка до упадку української козацької держави. 35 "

В 1934 року вийшли такі книжки:

- 50) Про велику французьку революцію. Світова історія ч. IX. 35 "
- 51) Розвиток народнього господарства. Наука суспільної економії, частина I. 35 "
- 52) Механіка течей і газів. Наука фізики, частина II. 35 "
- 53) Культурна родина. Про те, як мають жити між собою чоловік і жінка, батьки і діти 35 "
- 54) Як у світі люди господарюють і з чого живуть. Наука суспільної економії, частина II. 35 "
- 55) Рослина та її життя, наука ботаніки 35 "
- 56-57) Промисл і торгівля, ціни і гроші. Наука суспільної економії, частина III. 70 "
- 58) Перед світовою бурєю. Світова історія ч. X. 35 "
- 59) Банки і капіталізм. Наука суспільної економії IV. 35 "
- 60) Відродження української нації, історія укр. народу, ч. V. 35 "
- 61) Українська література, погляд на її історичний розвиток 35 "
- 62) Вільне спілчанство (Кооперація) 35 "

Всі книжки з численними образками.

Хто хоче замовити якубудь одну книжку, той мусить прислати гроші готівкою за книжку і за кожду одну книжку 5 грошів на поchtову пересилку.

Отже разом вийшло дотепер 4 річники книжок (чотири разів по 12 книжкових чисел).

Хто тепер купує безпосередно в „Самоосвіті“ один річник книжок той платить 4 зол. вже разом з пересилкою.

Хто купує два річники, той платить лише 7.50 зол. За три річники платиться лише 10 зол., а за чотири річники (тоє 48 книжкових чисел) платиться тільки 12 зол. разом з пересилкою.

Хто пришле гроші за чотири річники і разом передплату на 1934 рік (то є суму 15.50 зол.), той дістане як додаткову нагороду цікаву книжку вартости 4 золотих.

УВАГА! Хто пришле 17 зол., той дістане 4 річники „Самоосвіти, буде крім того „Самоосвіту“ діставати через цілий 1934 рік (12 книжок), дістане 10 книжок „Найкращих Оповідань“ і в додатку 1 книжку в ціні 4 золотих.

Для заграниці та сама ціна, але за пересилку окрема доплата в залежности від краю. Самі купіть і другим порадьте. **Передплатіть негайно на 1934 рік, а будете діставати щомісячно цікаву книжку.**

УВАГА!!! Передплата „Самоосвіти“ на рік 1935 є знижена і виносить тільки 3 зол. річно за 12 книжок, коли передплатник пришле гроші найдалше до 15 лютого. Піврічна передплата, заплачена за кожний піврік згори, виносить по 1.60 зол. Пізнійше буде адміністрація дочисляти 10 гр. за кожду книжку вислану не в своїм речинці. Гроші слати чеком число 500.872. На чеку зазначити на що, є призначені гроші.

Негайно візьміться до „Самоосвіти“. Виходить щомісячно одна цікава наукова книжка!

КОНТРОЛЬНІ ПИТАННЯ

1. Які є головні роди визиску?
2. Що це є капіталістичний лад?
3. Які знаєте добровільні суспільні організації?
4. Що значить слово кооперація?
5. Як і коли почалася кооперація в Англії? Що ви чули про роцдельську кооперативу?
6. Де і як почалася кредитова кооперація? Хто був Райфайзен?
7. Де і як почалася сільсько-господарська кооперація?
8. Що знаєте про данську кооперацію?
9. Чим заслужився Українець Микола Левитський?
10. Як організуються кооперативно ремісники?
11. Чи большевицькі колгоспи то правдиві кооперативи?
12. Як зовуться головні кооперативні союзи у Львові і кого вони об'єднують?
13. На що є кооперативні союзи?
14. Як кооперація оздоровлює торгівлю?
15. Як кооперація будує промисл?
16. Які є головні ідейні кличі кооперації?
17. Які знаєте спільчанські приказки?
18. Які є головні практичні заповіді споживчої кооперації?
19. Що таке райфайзенка і звідки вона бере капітал?
20. Яка є дальша програма кооператорів?
21. Що таке лже-кооперативи і лже-кооператори?
22. Що таке товарний зворот і товарова надплата?
23. Чому майно кооперативи (запасний фонд) є неподільне?
24. Що це значить, що кооператива є демократична установа?

УВАГА: Поправте в цій книжці такі друкарські похибки:

На стор.	10	рядок	7	згорі	має	бути	„кооперації“
„	11	„	9	„	„	„	кредит
„	12	„	13	„	„	„	людей
„	37	„	3	„	„	„	кооп-ви створили

50к) 1,20 (1986) Почтове зложено гуртом. Poczto

2798

Уживаймо лише знаменитої ци **Р.А.**

„ЛУНА“

ЗДОРОВОЇ ПІДКАВИ

„ПРАЖІНЬ“

і солодової кави

„ЛУНА“

виробів української кооперативної фабрики

„СУСПІЛЬНИЙ ПРОМИСЛ“

Львів, XV. Церковна 2. — — Тел. 42-97.

Насіння,

мило,

нитки

і плахти на вози

купуйте у:

ЦЕНТРОСОЮЗІ — Львів, вул. Зіморовича 20-22.

Редакція „Самоосвіти“: Др. К. Коберський, інж. І. Лучишин,
Др. М. Стахів, проф. Е. Яворовський.

Адреса Редакції та Адміністрації: Самоосвіта, Львів, вул.
Міцкевича 7.

Ю. Савченко і С. К. Львів. Хорущина 23. Тел. 71-89

па 2798

К. Коберський

ВІЛЬНЕ СПІЛЧАНСТВО